

УДК 81'1=161.1=161.2

## КОНЦЕПТ УЧАСНИК ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ В РОЗРІЗІ НІМЕЦЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ І РОСІЙСЬКИХ ПАРЕМІЙ

Палиця Г.С.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті досліджено на матеріалі паремій мовне вираження концепту «учасник процесу виховання» у світлі української, німецької та російської лінгвокультур; означено корпус паремій на позначення учасників виховного процесу як педагогічні паремії; схарактеризовано особливості статусу батька та матері як суб'єктів процесу виховання в соціокультурному просторі України, Росії та Німеччини; простежено особливості вербалізації цих архетипних понять у досліджуваному мовному матеріалі. Вказано на специфіку вербалізації концепту «дитина» в пареміологічному корпусі української, російської та німецької мов, зокрема в аспекті характеристики методів її виховання.

**Ключові слова:** концепт, учасник процесу виховання, лінгвокультура, педагогічна паремія, соціокультурний простір, вербалізація.

**Постановка проблеми.** До традиційно виокремлюваних статусів мови (наприклад, мова індивіда, мова, як член сім'ї мов, мова як структура і т. д.) [Див. про це: 3] наприкінці ХХ ст. додався ще один: мова як продукт культури, як її важлива частина та умова існування, як фактор формування культурних кодів [1, с. 5]. Найбільш показовими національно-культурними одиницями мови є паремії, що, як відомо, несуть у собі народну мудрість, висновки із життєвого досвіду, типовий погляд кожного окремого етносу на конкретні ситуації, які проєктуються на різні сфери людської діяльності, зокрема й на сферу виховання. Незважаючи на те, що виховний процес у різні часи та в різних культурах має однакову мету, що полягає у вихованні громадянина, здатного пропагувати не лише загальнолюдські, але й суспільні цінності, способи, методи та засоби, що використовуються для її досягнення, в різних культурах різняться, оскільки різні народи «...для задоволення одних і тих самих потреб» виконують «різні дії» [1, с. 10]. Крім цього, виховний процес традиційно базується не лише на загальнолюдських цінностях, але й корелює з ідеалами, що пропагує конкретне суспільство, певна епоха, враховує традиції виховання кожного окремого народу, що обумовлює специфіку вербалізації концепту *учасник процесу виховання* в мовній свідомості представників різних етносів (у нашому випадку – українців, росіян, німців).

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Паремії привертають увагу дослідників із давніх часів, починаючи з теоретико-методологічних праць О. Потебні, І. Франка, В. Даля. Значний теоретичний внесок у розробку виокремленої проблеми здійснили М. Алефіренко, Н. Амосова, О. Бабкін, Ю. Гвоздарьов, І. Гнатюк, В. Мокієнко, О. Молотков, В. Телія, В. Ужченко, Д. Ужченко та ін. В останні роки дослідження паремійної картини світу в лінгвокультурологічному аспекті здійснювали М. Алексеєнко, І. Гнатюк, О. Левченко, В. Маслова, Т. Осіпова, Ю. Прадід та ін.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Незважаючи на значну кількість вагомих наукових розвідок, паремії, що вербалізують концепт *учасник процесу виховання* не підлягали ґрунтовному вивченню крізь призму різних лінгвокультур, що й спонукало

авторку цієї наукової розвідки обрати вказаний мовний пласт предметом дослідження.

**Формулювання цілей статті.** Одиниці, що відображають різні аспекти навчально-виховного процесу, номінуємо «педагогічними пареміями» [Див.: 2]. Дослідження особливостей вербалізації концепту *учасник процесу виховання* в педагогічних пареміях, а загалом – у паремійних картинах світу українців, росіян і німців окреслюємо як основну мету цієї наукової розвідки.

«У повсякденному житті поняття «виховання» визначається як процес, спрямований на зміну людського індивідуума, керований батьками чи педагогами в їхній професійній діяльності, а також розуміється як самовиховання» [4, с. 204]. Виховання, як зазначено в «Педагогічній енциклопедії BELTZ», – процес, здійснюваний у сім'ї та школі, що перебувають у відношенні кооперації та конкуренції, причому в окресленому джерелі акцентовано на вихованні як головному завданні батьків [4, с. 177]. Саме сім'я є головною «мезосистемою» [Див.: 4, с. 502], що несе відповідальність за формування таких якостей особистості, що допоможуть їй гідно долати життєві труднощі, перешкоди й негаразди, а відтак – гармонійно співіснувати у соціумі. Батьки, як перші вихователі, мають найбільший, найсильніший вплив на своїх дітей. Ще Ж.-Ж. Руссо відзначав, що кожен наступний вихователь виявляє на дитину менший вплив, ніж попередній. Батьки є тими попередніми стосовно вихователя дитсадка, учителя початкових класів і вчителів-предметників наставниками, яким самою природою надано перевагу [5]. Ця ідея виявляється співзвучною із народною мудрістю, що її несуть у собі паремії української, російської та німецької мов, оскільки в них, а особливо різнопланово та послідовно в українській і російській мовах, у якості вихователів постають не педагоги, а саме батьки. Однак, статус *батьків* як вихователів, загалом їхня роль у вихованні дитини у пареміологічному корпусі досліджуваних мов різняться, що знаходить пояснення в тому, що «Роль батьків ... коливається залежно від культури, релігії та народу» [8]. В Україні, наприклад, матері й батькові відводиться найвища, авторитарна роль, слова *батько* і *мати* вимовляються шанобливо. Однією з найбільших добродійностей була і є любов і повага до батьків. У багатьох родинах був звичай

«віддавати чолом», тобто цілувати руку батькам і родичам. Змалечку привчали дітей молитися за батьків і за всю свою сім'ю. Виявом шанобливого ставлення до старших за віком було звертання на «Ви». Вітаючись, діти мали вклонятися. У народній педагогіці такі послух і шана базувались на переконанні, що в суспільстві найбільшу повагу слід виявляти до того, хто має більший життєвий досвід [6]. Сказане цілком проектується і на російську лінгвокультуру [7]. Німецька «Педагогічна енциклопедія» характеризує батьків передусім у біологічному, правовому та психологічному аспектах, попутно окреслюючи виховання та догляд за дітьми як їхнє першочергове завдання [Див.: 4, с. 177]. Статус батьків в українському, російському та німецькому суспільстві віддзеркалений і в «педагогічних» пареміях.

Отож, головними наставниками у виховному процесі, зразками для наслідування, як репрезентує паремійний матеріал, є передусім батьки, тому основний принцип, покладений в основу виховання в усіх лінгвокультурах – це повага до старших, а особливо – до батьків, порівн.: укр.: *Не годиться, аби татів розум касували* [ГРНПП, т. I, с. 831], *Шти отця-матір, будеш довголітен на землі* [УППіТІ, с. 416]; рос.: *Живы родители – почитай, померли – поминай* [РНЗПП, с. 230], *Кто родителей почитает, тот вовеки не погибает* [РНЗПП, с. 231]. Характерно, що в німецькій мові нами не виявлено жодної паремії з окресленим смислом. Слід згадати лише одну, що говорить між іншим про повагу до старших, наприклад: *Alte soll man ehren, Junge soll man lehren, Weise soll man fragen Narren ertragen* [ПНМ, с. 18].

Батьківська мудрість має виховуючу силу, є духовним надбанням дітей – ця думка концептуально закладена у пареміях-характеристиках батьків у досліджуваних мовах, у яких саме батько і мати постають головними вихователями дитини, а виховання, беззаперечно, розуміється як їхній святий обов'язок. Саме тому низка «педагогічних» паремій української та російської мов вербалізують смисл: «батьківство – це не лише народження, але й передусім виховання дитини», порівн.: укр.: *Не той тато, що сплотив, а той, що до розуму довів* [УППіТІ, с. 331]; рос.: *Не та мать, что родила, а та, что выходила* [РПиП, с. 226], *Не тот отец, мать, кто родил, а тот, кто вспоил, вскормил, да добру научил* [РПиП, с. 228]. Подібних паремій у німецькій мові також не виявлено.

Окреслена ідея представлена і образно, через актуалізацію метафоричного значення іменників на позначення наставників у процесі виховання, зокрема в російській мові, наприклад: *И птица, выседив да выкормив птенца, его летать учит* [РНЗПП, с. 230], причому паремії зображають виховання як важку працю, порівн.: укр.: *Діти годувати – не меду лизати* [ГРНПП, т. I, с. 829], *Діти годувати – не камінь глотати на едно видье* [ГРНПП, т. I, с. 830]; рос.: *Детей учит – не лясы точить* [РПиП, с. 78], *Детишек воспитать – не курочек пересчитать* [РПиП, с. 78], *Оттого парень с лошади свалился, что отец криво посадил* [РНЗПП, с. 231].

У процесі виховання дитина концептуалізується як його об'єкт, тому логічно, що протилежні ситуації, коли діти вчать батьків, непри-

йнятні, порівн.: укр.: *Діти батька не учать* [УППіТІ, с. 415]. У пареміях такого плану спостережаємо метафоричне переосмислення, джерелом якого слугує тваринний світ, тобто зооморфна метафора, що підсилює безглуздість такої ситуації, порівн.: нім.: *Junge Gänse wollen die alten zur Tränke führen* [ПНМ, с. 137]; рос.: *Курицу яйца не учат* [РПиП, с. 157].

Однак, слід зазначити, що *батьки* як вихователі у пареміологічному корпусі не завжди постають у позитивному світлі. Концепт *батьки* отримує додаткові оцінні смисли *добрий/поганий*, що поширюють аналогічні оцінні характеристики і на дітей. Характерно, що діти, які не відповідають усталеному уявленню про дитину, як правило, порівнюються не з *батьком*, а *матір'ю*, зокрема в українській мові. Причина криється, мабуть, у тому, що архетипний образ батька в українській лінгвокультурі – це ідеалізований образ людини з беззаперечним авторитетом, гідної шани та наслідування, що само собою виключає подібні порівняння та обґрунтовує наявність у пареміологічному корпусі української мови одиниць, у яких *батько* навіть сакралізується, порівн.: *Отець – як Бог* [УППіТІ, с. 415], *Шануй батька та Бога – буде тобі всюди дорога* [УППіТІ, с. 415]. У повсякденному житті на плечі матері найчастіше лягає основна відповідальність за виховання дитини, та, відповідно, – і за його результат, наприклад: *Яка мама, така й дочка, їли кашу з черепочка* [ГРНПП, т. II, с. 512], *Яка матка, така Катка* [ГРНПП, т. II, с. 517], але: *Який батько, такий син: видовбали з діжки сир* [ГРНПП, т. I, с. 55]. У російській мові еталонами порівняння є обоє батьків, наприклад: *Каковы батьки-матки, таковы и дитятки* [РПиП, с. 128], у німецькій мові – *батько* (*Vater* (нім.)), наприклад: *Wie der Vater, so der Sohn* [Mis., с. 289] чи узагальнено старші за віком (*die Alten* (нім.)), наприклад: *Wie die Alten sungen, so zwitschern auch die Jungen* [Dud., т. 11, с. 34]. Окреслені паремії, як правило, модельовані через порівняння. Аксіологічні характеристики батьків, представлені опозицією *добрий/погані*, часто актуалізуються в пареміях за допомогою метафори, порівн.: укр.: *Тернина грушок не родить* [УППіТІ, с. 412]; рос.: *От доброго дерева добрый плод* [РПиП, с. 246], *От плохого семени не жди доброго племени* [РПиП, с. 247], *От худой курицы худые яйца* [РПиП, с. 248], *С дурного куста и ягода пуста* [РПиП, с. 276], *От доброго коня добрая и поросль* [РНЗПП, с. 231]; нім.: *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm* [Dud., т. 11, с. 47]. У російській і українській мовах наявні паремії, що стверджують і протилежне, порівн.: укр.: *Єдного тата мамі, та не єдні діти* [ГРНПП, т. I, с. 30], *Син мій, а в нього розум свій* [ГРНПП, т. III, с. 126]; рос.: *Бывает добрая овца и от безпутного отца* [РНЗПП, с. 230], *И от доброго отца родится бешеная овца* [РНЗПП, с. 230].

У німецькій мові паремії з компонентами *Vater, Mutter, Eltern* у значенні *вихователі* не виявлено. Згадаємо лише одну із компонентом *Eltern*: *Wer den Eltern nicht folgen will, der muss dem Kalbfelle folgen* [ПНМ, с. 217].

Отже, концепт *батьки* найбільш повно актуалізований в українській і російській мовах.

В українській мові спостерігається, з одного боку, сакралізація поняття *батько*, що ілюструє високий його статус як глави родини та негативні оцінки характеристики *матері* як причини негативних результатів виховання дитини. У німецькій мові паремії з компонентами *Vater* 'батько', *Mutter* 'мати' в окресленому значенні взагалі не виявлені, лише в одному прикладі узагальнено представлені *батьки* (*Eltern* (нім.)) як зразки для наслідування.

Виховання – це по-перше, двосторонній процес, об'єктом якого є *дитина*, по-друге, він цілеспрямований, оскільки його кінцевою метою є особистість, вихована відповідно до ustalених у суспільстві норм і поглядів на виховання. Сисловою складовою концепту *дитина* в «педагогічних» пареміях є її *доброта*, наприклад, укр.: *Добрі діти батькам вінець, а злі – кінець* [УППіТІ, с. 406], *Добра дитина половину діла одніме, а як яка, то й більш* [УППіТІ, с. 407]. Ця риса в інших прикладах протиставляється таким негативним характеристикам, як *глупість*, порівн.: укр.: *От дурного сина каяття не бачить* [УППіТІ, с. 412], *Пропав батько з дурними синами* [УППіТІ, с. 412]; рос.: *Глупому сыну и родной отец ума не пришлет* [РПиП, с. 62], *ледачість*: укр.: *Ледача та дитина, котрої батько не вчить* [УППіТІ, с. 407], *Доброму сину не збирай, а ледачому не оставляй* [УППіТІ, с. 412], *невихованість*: нім.: *Ungeratene Kinder sind Nägel zu der Eltern Sarg* [ПНМ, с. 184].

Виховання – неперервний процес, у якому не може бути канікул, він тривалий у часі, оскільки людина виховується протягом усього життя. Упущення у вихованні змалку, як стверджує у тому числі і «педагогічна» паремія, будуть обов'язково мати негативні наслідки в майбутньому. Ця думка актуалізується в пареміях досліджуваних мов через концептуальне протиставлення *мала/велика дитина*, порівн.: укр.: *Коли дитину не научиш в пелюшках, то не научиш в подушках* [УППіТІ, с. 407]; рос.: *Не учили, покуда попере лавки укладывался, во всю вытянулся – не научишь* [РПиП, с. 230]. Ця ідея представлена також і образно, через порівняння дитини в досліджуваних мовах з рослинним світом, зокрема з *деревом, гілкою, дубом*, причому у всіх досліджуваних мовах, порівн.: укр.: *Нагинай гілляку, доки молода* [УППіТІ, с. 283], *Як дуба не нахилиш, так великого сина на доброє не навчиш* [УППіТІ, с. 287]; рос.: *Ломи дерево, пока молодо* [РПиП, с. 166]; нім.: *Alte Bäume lassen sich nicht biegen* [ПНМ, с. 12], *Einen jungen Zweig biegt man, wohin man will* [ПНМ, с. 95], *Altes Holz lässt sich nicht biegen* [ПНМ, с. 13].

Концептуальне протиставлення *мала/велика дитина* слугує також відображенням специфіки виховання в різні періоди її життя, порівн.: укр.: *Малі діти – малий клопіт, великі діти – великий клопіт* [ГРНПП, т. I, с. 830]; рос.: *Детки маленьки спать не дадут, детки велики – сам не уснешь* [РПиП, с. 78], *Детки постели – отца без веку доспели* [РПиП, с. 78], *Малое дитя грудь сосет, а большое – сердце* [РПиП, с. 173]; нім.: *Kleine Kinder, kleine Sorgen, große Kinder, große Sorgen* [Dud., т. 11, с. 388].

Як показує ілюстративний матеріал, найбільш різноманітні оцінні смисли, причому як позитив-

ні, так і негативні, вміщує концепт *дитина* як учасник виховного процесу, об'єкт виховання в українській мові (*добра, дурна (нерозумна), ледача дитина* тощо).

Серед досліджуваних «педагогічних» паремій виокремлюються одиниці, зокрема в українській і російській мовах, що актуалізують смисл «дітей слід виховувати суворо», тобто вербалізують *характер виховання*, порівн.: укр.: *Коли хочеш з доні молодиці, то держи в ежових рукавицях* [УППіТІ, с. 413], *Пусти дітей по волі, а сам будеш в неволі* [УППіТІ, с. 408]; рос.: *Жалеть сына – учинить дураком* [РПиП, с. 95], *Кто детям потакает, тот сам плачет* [РПиП, с. 148]. У німецькій мові паремій такого змісту не виявлено, представлена лише одна, що виражає протилежний зміст, а саме: «молодих людей треба гнути, але не ламати» (*Man soll junge Menschen biegen, aber nicht brechen* [ПНМ, с. 155]).

Таким чином, паремія на позначення учасників процесу виховання увиразнюють і його характер, що уточнюється в українських і російських пареміях за допомогою прикметника *суворий*.

У слов'янській культурі, як уже окреслено вище, статус батьків був завжди високий, вони були авторитетними для дітей людьми, що виправдовувало використання різних методів і засобів для досягнення бажаної мети виховання. Це, очевидно, може слугувати поясненням наявності у пареміях, що об'єктивують виховні ситуації в сім'ї, лексем укр.: *бити: Отець по-батьківськи поб'є, по-батьківськи й помилує* [УППіТІ, с. 415]; рос.: *бить, осинка, бука, лямка*, дві останні з яких позначають засіб покарання: *Детей растить – осинку глодают* [РПиП, с. 78], *Маленького пугают букой, а большого мукой* [РПиП, с. 173], *Мать высоко замахивается, да не больно бьет, мачеха низко замахивается, да больно бьет* [РПиП, с. 174]. Усе ж російська паремія, що так яскраво змальовує цей аспект виховного впливу, також актуалізує і протилежний смисл, порівн.: *Детей наказывай стыдом, а не кнутом* [РПиП, с. 78]. У німецькій мові однак виявлено лише одну паремію подібного плану: *Es ist besser, das Kind weine, denn die Mutter* [ПНМ, с. 101], у якій дослівно йдеться про те, що «нехай краще плаче дитина, ніж мама», що слід розуміти таким чином: дитину слід наказувати (в широкому сенсі цього слова, без конкретизації методів і засобів виховного впливу).

Таким чином, педагогічні паремії, в яких іде мова про покарання (моральне, а найчастіше, тілесне), широко представлені в українській і російській мові. Вони омовлюють певну авторитарність виховання в українській і російській сім'ї. Ця ідея неприйнятна для сімейного виховання в Німеччині, що пояснює відсутність паремій такого плану в німецькій мові.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Отже, концепт *учасник процесу виховання* отримує у досліджуваних мовах специфічну вербалізацію, пов'язану з лінгвальними, соціокультурними чинниками – історичними та духовними. У слов'янському соціокультурному просторі родинні стосунки протягом довгого часу були позначені патріархальністю, що слугує поясненням високого статусу батька, образ якого часто сакралізується, зокрема в українських пареміях. Однак,

у пареміях спостерігаються також негативні аксіологічні характеристики, особливо матері. Концепт *дитина* отримує у досліджуваних пареміях, особливо різнопланово в українській мові, як позитивні, так і негативні оцінні смисли. Нечисельні німецькі паремії, де представлені *батьки* та *діти* як учасники виховного процесу, не характеризуються такою особливістю. У пареміях української мови виправдовується суворість виховання та до-

цільність тілесних покарань дітей батьками, що не простежується у відповідних одиницях німецької мови через несприйняття такого методу виховання дитини у Німеччині.

У дослідженні лінгвоперсоналій *учителя/вихователя / учня/вихованця* у проекції на українську, російську та німецьку пареміологічні картини світу вбачаємо подальшу перспективу дослідження.

### Список літератури:

1. Маслова В. Лінгвокультурологія: [уч. пос. для студ. высш. учеб. зав.] / В. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 351 с.
2. Палиця Г. Педагогічна паремія як ефективна складова педагогічного дискурсу (на матеріалі української, російської та німецької мов) / Г. Палиця // Наукові записки. – Випуск 96(1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): зб. наук. пр. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 352-355.
3. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – М.: Наука, 1985. – 335 с.
4. BELTZ Lexikon Pädagogik / [hrsg. von H.-E. Tenorth und R. Tippelt]. – Weinheim, Basel: Beltz Verlag, 2007. – 786 S.
5. Основи сімейного виховання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pidruchniki.ws>.
6. Сімейне виховання в різні періоди розвитку суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pidruchniki.ws>.
7. [ru.wikipedia.org](http://ru.wikipedia.org).
8. [uk.wikipedia.org](http://uk.wikipedia.org).
9. [de.wikipedia.org](http://de.wikipedia.org).

### Список скорочень джерел ілюстративного матеріалу:

- [ГРНП] – Галицько-руські народні приповідки: [у 3 тт.] / [зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко]. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 2-е вид. – Т. 1. – 818 с.; – Т. 2. – 813 с.; – Т. 3. – 699 с.
- [Міз.] – Мізін К. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / К. Мізін. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 304 с.
- [ПНМ] – Кудіна О. Перлини народної мудрості / О. Кудіна, О. Пророченко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 320 с.
- [РНЗПП] – Русские народные загадки, пословицы, поговорки / [сост., авт. вступ. ст., коммент. и слов Ю. Круглов]. – М.: Просвещение, 1990. – 335 с.
- [РПиП] – Русские пословицы и поговорки / [под ред. В. Аникина]. – М.: Художественная литература, 1988. – 431 с.
- [УПППТ] – Українські приказки, прислів'я і таке інше / [уклав М. Номис]. – К.: Либідь, 1993. – 764 с.
- [Dud.] – Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / [bearb. von G. Drosdowski und W. Scholze-Stubenrecht]. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1998. – В. 11. – 864 S.

**Пальця Г.С.**

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

## КОНЦЕПТ УЧАСТНИК ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ В РАЗРЕЗЕ НЕМЕЦКИХ, УКРАИНСКИХ И РУССКИХ ПАРЕМИЙ

### Аннотация

В статье исследовано на материале паремий языковое выражение концепта «участник процесса воспитания» в свете немецкой, украинской и русской лингвокультур; обозначен корпус паремий, выражающих участников процесса воспитания, как педагогические паремии; охарактеризованы особенности статуса отца и матери как субъектов процесса воспитания в социокультурном пространстве Украины, России и Германии; прослежены особенности вербализации этих архетипных понятий в исследуемом языковом материале. Указано на специфику вербализации концепта «ребёнок» в паремииологическом корпусе немецкого, украинского, русского языков, в частности в аспекте характеристики методов его воспитания.

**Ключевые слова:** концепт, участник процесса воспитания, лингвокультура, педагогическая паремия, социокультурное пространство, вербализация.

**Palytsya H.S.**

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

## **THE CONCEPT *PARTICIPANT OF THE EDUCATIONAL PROCESS* IN UKRAINIAN, GERMAN AND RUSSIAN PAROEMIAS**

### **Summary**

The article focuses on the analysis of linguistic expression of the concept «participant of the educational process» on the basis of paroemias, represented in Ukrainian, German and Russian linguistic cultures; paroemias denoting the participants of the educational process have been determined as pedagogical paroemias, the peculiarities of the status of father and mother as subjects of the educational process in the socio-cultural space of Ukraine, Germany and Russia have been characterized; the peculiarities of verbalization of these archetypal concepts in the analyzed material have been traced. The specificity of verbalization of the concept «child» in paroemias of Ukrainian, German and Russian is defined, in particular, from the point of view of the methods of education.

**Keywords:** concept, participant of the educational process, linguistic culture, pedagogical paroemia, socio-cultural space, verbalization.